

FACTSHEET

behorende bij persbericht gemeente Tiel 21 juni 2023

“Archeologen ontdekken 4000 jaar oud heiligdom met zonnecalender in Tiel”

Het grafveld: feiten en cijfers

- > Uitvoering veldwerk: 2 november 2016 t/m 27 september 2017
 - > Uitvoering door combinatie van 4 bedrijven op De Roeskamp
 - > Gevonden: drie grafheuvels en een vlakgrafveld; 3 of 4 boerenerven; samen meer dan 3.000 grondsporen
 - > Aantal begravingen: Minimaal 80 skeletten en crematies
 - > Ouderdom: circa 2500-1200 v.Chr.
 - > Oppervlakte: 3,8 hectare (in drie tot vijf vlakken, samen meer dan 11 hectare)
 - > In totaal (inclusief Swifterbant/Hazendonk) bijna 1 miljoen vondsten, aardewerk, bot, leem, steen, vuursteen, hout
- (vroeg brons tijd ongeveer 1/3 deel): 25.000 botresten; 32.000 scherven; 170.000 leemfragmenten; 58.000 natuurstenen; 10.000 vuurstenen)

Wat is er te zien?

- Digitaal:
Op www.tiel.nl/archeologische-vondst-heiligdom is het filmpje bekijken over het heiligdom. Ook is daar een artist impression te vinden van het heiligdom.
- Live:
 - > In het Flipje en Streekmuseum in Tiel (www.streekmuseumtiel.nl) is een tijdelijke presentatie ingericht tot 20 oktober 2023. Een deel van het grote groepsgraf uit de bronstijd is hier ook te zien.
 - > In het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden is een deel van het grote groepsgraf dat 200 meter ten zuiden van de grafheuvels lag, te zien.
- Via de volgende links naar social media:
 - > Facebook: <https://www.facebook.com/ArcheologieTiel>
 - > LinkedIn: <https://www.linkedin.com/in/archeologie-tiel-9979b0279/>
 - > Instagram:
<https://instagram.com/archeologietiel?igshid=MzNINGNkZWQ4Mg==>

ARCHEOLOGIETIEL

De bronstijd? Wanneer was dat ook alweer?

De bronstijd begint ongeveer 4000 jaar terug en stopt ongeveer 2800 jaar terug. De bronstijd begint na de steentijd en stopt voor de ijzertijd. De ontdekking in Tiel is ongeveer 4000 jaar oud. De vondst ligt dus echt op de grens: het einde van de steentijd en het begin van de bronstijd.

De perioden waarin het Tielse heiligdom in gebruik was:		
Klokbekerperiode	Late steentijd B	2450-2000 v.Chr.
Wikkeldraadperiode	Vroege bronstijd	2000-1800 v.Chr.
Midden bronstijd		1800-1100 v.Chr.
Late bronstijd		1100-800 v.Chr.

Een henge?

Een henge is een heiligdom in de buitenlucht. De bekendste *henge* van de wereld is natuurlijk Stonehenge. In het heiligdom van Tiel stonden grafheuvels. De grafheuvels in Tiel deden dienst als een kalender, aan de hand waarvan mensen de bewegingen van de zon volgden. Op bijzondere dagen, zoals de zomerzonnwende op 21 juni, voerden mensen hier ceremonies uit. Maar ook begroeven ze er hun doden, vierden ze feesten en voerden er rituelen uit. Archeologen vonden op plekken waar de zon langs scheen verschillende dingen die op offers lijken. Kostbare spullen, zoals een speerpunt. Maar ook de skeletten van dieren.

Ook vonden ze de schedel van een vrouw. Dat roept de vraag op of ze de schedels van voorouders op belangrijke plekken hebben begraven. Op deze vraag hebben we nu nog geen antwoord. We hebben in ieder geval geen directe aanwijzingen voor mensenoffers.

Op verschillende plekken vonden de archeologen ook kuilen met hierin palen en de resten van palen en emmers. In de kuilen zal water hebben gestaan. We weten niet wat de functie is van deze kuilen. Mogelijk werden ze gebruikt bij reinigingsrituelen.

Wat zijn grafheuvels?

Een grafheuvel is een heuvel die door mensen is gemaakt als begraafplaats. Grafheuvels komen in grote delen van Europa voor in allerlei soorten, maten en materialen, over een periode van vele duizenden jaren. De grafheuvel gebruikten mensen voor het begraven van één of meerdere personen. De persoon voor wie de grafheuvel is gebouwd ligt meestal onder de heuvel, in het midden. Vaak gebruikten mensen de grafheuvel later voor het begraven van andere overleden mensen.

In Tiel zijn drie heuvels gevonden. De grootste heuvel van de drie is maar liefst 800 jaar gebruikt om mensen in te begraven. Er lagen mannen, vrouwen en opvallend veel kinderen in de heuvel begraven. Archeologen denken al langer dat grafheuvels ook gebouwd en gebruikt werden voor rituelen en vieringen. Het onderzoek in Tiel bewijst dat dit inderdaad het geval is.

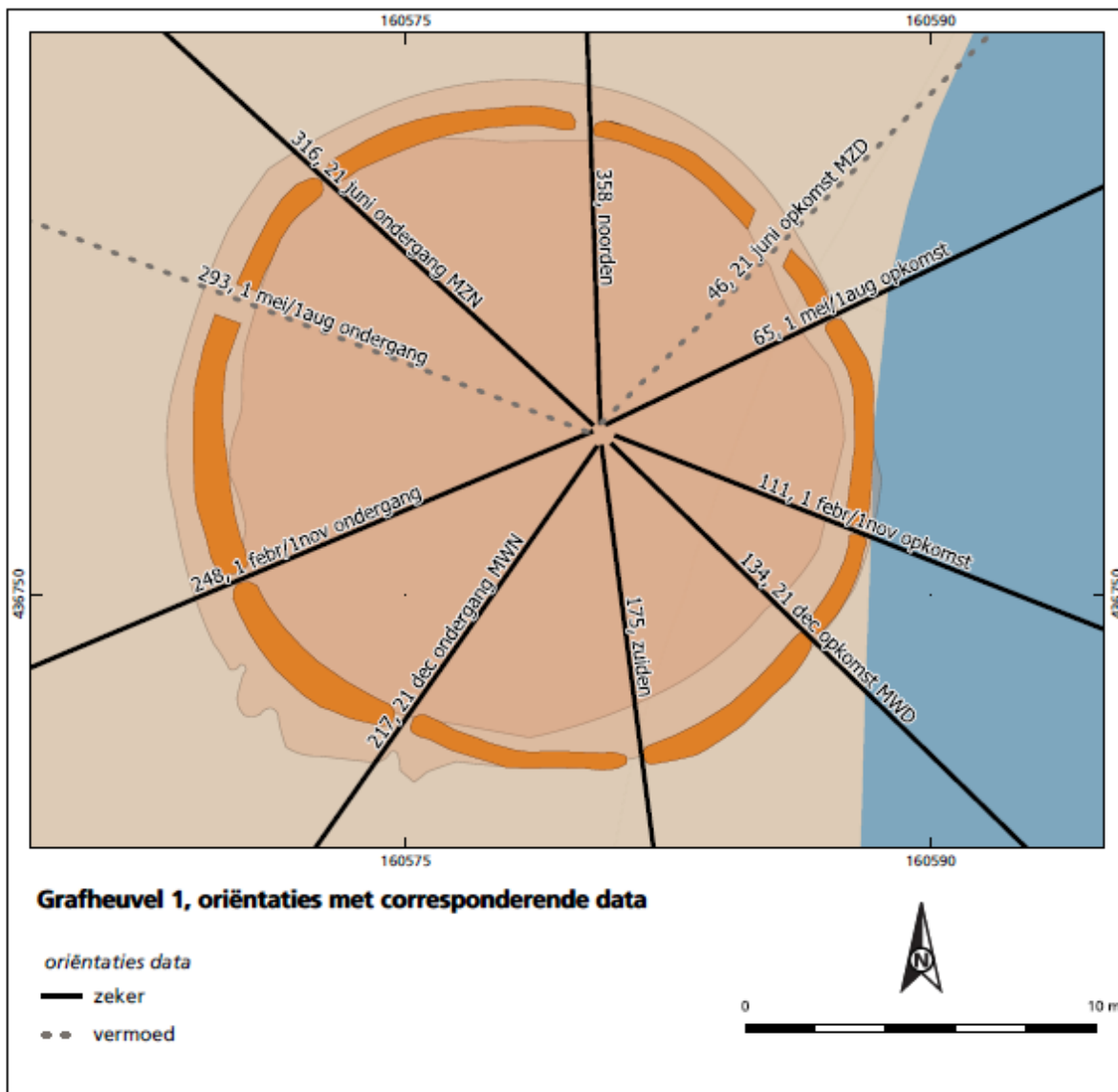

Waarom is de vondst van dit heiligdom zo bijzonder?

Dit is voor het eerst in Nederland dat we een heiligdom als dit vinden. Het 'heilige' terrein is in totaal maar liefst 3,4 ha groot. Het gebied van de grafheuvels beslaat in totaal 1 ha. Op het terrein lagen verschillende structuren, met als belangrijkste elementen de grafheuvels en het pad met aan weerszijden palen naar de heuvel toe. De grote grafheuvel heeft een duidelijke relatie met zonnestanden; bij de andere grafheuvel is dit minder duidelijk. We denken dat de tweede grafheuvel verband houdt met de maancyclus, maar dit is niet zeker. Daar is meer onderzoek voor nodig. De grote grafheuvel diende als een soort jaarkalender. Het lijkt voornamelijk het enige monument uit deze periode in de Lage Landen of zelfs West-Europa te zijn waarin alle belangrijkste zonnestanden in een jaar te volgen zijn: de zomer- en winterzonnewardes en de zogenaamde kruiskwartdagen. De equinoxen (oost en west) en noord en zuid speelden ook een rol.

Hoe werkt de zonnekalender?

Vanaf de aarde gezien, verandert de zon gedurende het jaar geleidelijk van positie. Op belangrijke dagen in het jaar werd de baan van de zon gevolgd. De zon scheen dan door een onderbreking in de greppel rondom de heuvel. Vermoedelijk stond iemand op het plateau dat was aangelegd op de grote grafheuvel. Hier zal mogelijk, in het midden, een grote paal hebben gestaan. Langs de onderbrekingen in de greppel, stonden ook palen als markering. Met behulp van deze palen in combinatie met de stand van de zon, kon deze persoon het verloop van het jaar en van de seizoenen volgen. Dit was belangrijk voor bijvoorbeeld religieuze feesten, maar ook om uit te rekenen wat de zaai- en oogstmomenten waren. We denken dat de gemarkeerde zonnestanden gevierd werden. Deze feesten moeten een religieus karakter hebben gehad, maar waren zeker ook sociale gebeurtenissen. Intrigerend detail: dicht bij de heuvel stond een bijzondere boerderij. In het gebouw lagen heel veel vondsten. Kan dit het resultaat zijn van herhaalde feestelijke bijeenkomsten?

Deden deze mensen aan offers?

Ook nu worden feestdagen nog bepaald door de stand van de zon of de maan. Op de lijnen waarlangs de zon door de openingen in de grafheuvels scheen, vonden archeologen 'offers', zoals een vrouwschedel. En op een andere lijn een waterput met runderschedels en een ouder grafveld dat 200 meter zuidelijker ligt. In het grafveld lijken alleen vrouwen te zijn begraven, van verschillende leeftijden. Men zocht dus via de lijn van de zonnestrallen verbinding met de plaatsen waar mensen of voorouders begraven lagen (voorouderverering).

Wat geloofden deze mensen?

Religie had een sterk kosmologische component. Het pad dat de zon aflegt in een dag en in een heel jaar speelde waarschijnlijk samen met de cyclus van de maan een belangrijke rol. Aanwijzingen daarvoor vinden we in verscheidene landen in Europa. De cyclus van leven-bloei-sterfte-wedergeboorte had een sterke parallel met de zon; die stierf in de winter, en kwam weer tot leven in de lente, bracht de gewassen tot rijping en verdreef de kou en het duister.

In deze levenscyclus speelden de doden een grote rol. Het contact met de (gemythologiseerde) voorouders was belangrijk om de ordening van de kosmos te doorgronden en de balans te bewaren. Zo kon men zich verzekeren van de terugkeer van de zon, goede oogsten en een overvloedige natuur.

Een kraal uit Irak?

Alsof het nog niet spectaculair genoeg is, lag in het grote graf dat ook in een zonnebaan in het heiligdom lag de oudste glazen kraal ooit in Nederland gevonden. Wat de kraal nog extra bijzonder maakt, is dat de kraal van ver komt. Namelijk helemaal uit Mesopotamië. Dit is het gebied tussen de rivieren Eufraat en Tigris, ongeveer de omgeving van Irak. Deze kraal geeft aan hoe groot de netwerken van mensen 4000 jaar geleden al waren. De kraal is gevonden in een groot graf binnen het heiligdom. Dit is een ouder graf waarin vermoedelijk voorouders begraven lagen. Dit graf ligt wel precies op een van die belangrijke lijnen van de zonnestrallen. Opvallend is verder dat in dit grafveld alleen vrouwen en kinderen lijken te liggen.

Hoe zag het heiligdom er uit?

Omdat het moeilijk voor te stellen is hoe het heiligdom er uit heeft gezien, is er een video-animatie van de vondst en een artist impression van gemaakt. Beide zijn gebaseerd op de wetenschappelijke informatie die is verzameld. Video en artist impression zijn te vinden op www.tiel.nl/www.tiel.nl/archeologische-vondst-heiligdom.

Kunnen we er op de plaats waar het gevonden is nog iets van zien?

Nee, helaas niet. De opgravingen zijn afgerond. Alles lag diep verscholen onder de grond. Pas nu alle onderzoeken (in laboratoria) klaar zijn, ruim 6 jaar later, zagen de archeologen hoe alle puzzelstukjes bij elkaar pasten. Nu is duidelijk hoe uniek dit deze vondst en dit heiligdom is.

Waarom hebben we dit niet eerder gezien?

De grond in Tiel en omgeving is klei. Er zijn hier geen grote stenen. Een opgraving bestaat dus vooral uit het herkennen van aarden heuvels, resten van hout en gegraven greppels. Die liggen ook allemaal in de grond. De archeologen werkten in kleine opgravingsputten. De tekeningen daarvan pasten ze

na de opgraving aan elkaar als een puzzel. Pas toen alles in kaart was gebracht, zagen ze een enorm terrein dat in zijn geheel is ingericht als een landschap met belangrijke heilige plaatsen.

Vergelijken met Stonehenge, is dat niet wat ambitieus?

Nee. Deze vondst laat zien dat de bronstijdmensen in Tiel, met hun leefwereld, zonnecalender en dodenverering, niet anders waren dan mensen op andere plaatsen in die tijd. Heel lang dacht men dat het gebied waar wij nu leven minder spannend en minder ontwikkeld waren. Minder dan bijvoorbeeld de net iets oudere culturen van Stonehenge of de Egyptenaren en hun piramides. De gedachte was; hier was men boer en boerin en men leefde vooral in en rond houten boerderijen met vee.

Dit onderzoek laat zien dat deze mensen denkbeelden deelden met culturen ver buiten de Betuwe. Hun grote graven bouwden ze in lijn met de bewegingen van de zon. Mensen hadden dus astronomische kennis en gebruikten die om de tijd en de seizoenen in de gaten te houden. Dat deze mensen veel verder keken dan Tiel en hun eigen gemeenschap zien we ook in de vondsten. De kraal laat zien dat men zelfs contacten had tot in het Midden-Oosten.

Eén groot verschil is er wel. De Nederlandse bodem. Grote stenen bouwwerken, zoals in Stonehenge, zijn gemakkelijk te zien, zelfs duizenden jaren later. Nederland heeft geen steen. Bij ons waren bouwsels als dit heiligdom gebouwd van aarde en hout en ligt het dus eeuwen later diep onder de grond. Zulke bouwwerken zijn daardoor extreem moeilijk te vinden én te herkennen.

Wie en wat lagen er in deze drie heuvels?

In de grafheuvels lagen zeker 60 mensen begraven. Ook lagen er nog 20 mensen buiten de grafheuvels in een ander grafveld. Het heiligdom was 800 jaar in gebruik. Het eerste graf in elke heuvel was van een volwassen man. Later zijn in de twee grote heuvels nog mannen en vrouwen bijgeplaatst. Ongeveer de helft waren tieners en kinderen. Sommige skeletten waren begraven, andere juist gecremeerd. Sommige crematies zaten in een urn.

Wat is de opgraving Tiel-Medel?

Archeologen deden onderzoek voor de uitbreiding van bedrijvenpark Medel. Het is het grootste archeologisch onderzoek in de Betuwe sinds de aanleg van de Betuwelijn eind jaren '90.

De opgravingen duurden van november 2016 tot september 2017. Archeologen vonden meer dan een miljoen vondsten uit de steentijd, bronstijd, de ijzertijd, de Romeinse tijd en de middeleeuwen. In 2017 was de opgraving bij Tiel-Medel in het nieuws door de vondst van een beeld van de god Jupiter uit de Romeinse tijd. In de jaren erna onderzochten de archeologen de vondsten. Doordat de opgraving zo groot was, duurde het onderzoek tot in 2023.

21 JUNI 2023